

Cudeschs da scola e pasch linguistica

CUN MARTIN JÄGER HA DISCURRI
CLAUDIA CADRUVI / ANR

■ Il nov minister d'educaziun dal Grischun Martin Jäger ha chapientscha per ils idiomists. Il chantun è londervi da quintar or ina giada tge ch'i custass da producir cudeschs da scola en ils idioms, ma decider stuess il cussegl grond.

Tge custa in nov cudesch da scola?

Martin Jäger: Tut tenor med d'instrucziun èsi auter. Translatar il med da realias «Viver en il Grischun» en ils idioms custass circa 650 000 francs. I sa tracta mo dal med dal stgalim mesaun. Proximamain cumpara il nov med da matematica per l'emprima fin la sisavla classa. Sch'ins less producir tut quests cudeschs da matematica en ils idioms custass quai anc ina giada pli che dus milliuns francs. Quai fissan sulet dus roms. Ma la scola ha anc blier dapli roms e per part roms cun chars cudeschs da scola, sco per exempel l'instrucziun da lingua.

Ozendi less ins mintga diesch onns novs meds e betg pli duvrar trent'onns il medem cudesch.

Exact. E sch'ins sa quants cudeschs ch'in uffant ha oz en ses satgados da scola pon ins per mintga cudesch far in nov quint.

Perquai ha il cussegl grond decidì il 2003 d'edir ils meds d'instrucziun mo pli en rumantsch grischun e betg pli en ils idioms. Uss han ins il sentiment che la regenza veglia manar enavos la roda e cedia tuttenina?

Jau na crai betg che la regenza cedia. La decisiun dal cussegl grond è da respectar. Dal med per realias «Viver en il Grischun» han ins laschà far l'onn passà en il rom da la mediaziun tschertas translaziuns en idioms.

Survista dal studi da l'Uni Friburg è sin internet

Ins ha fatg translaziuns en vallader e puter. Uss less la Surselva sa chapescha era talas translaziuns.

Quai è gist. Sch'ins lascha far insatge per in idiom, lura ha l'auter idiom il medem dretg. Ins na po betg porscher ad in idiom tschertas materialias ed a l'auter betg. Quai è cler. La mediaziun stat er averta ad autras regiuns.

Il Surmeir ha votà avant tschintg onns per il rumantsch grischun. Tscherts votants surmirans pon uss pensar: «Sche nus avessan savì quai, avessan nus decidì auter.» Tge schais Vos a quella gliעד?

Las vischnancas, che han introduci il rumantsch grischun na laschain nus segir betg a mesa via. La regenza ha gia prendì il 1996 la decisiun da princip en favur dal rumantsch grischun. Las stentas en questa direcziun cuntinueschan. La finamira, ch'il rumantsch grischun vegnia almain chapì a moda passiva, vala per mintga scola rumantscha. Ma sch'ina vischnanca decida che l'idiom saja la lingua da scola, n'èsi pedagogicamain betg bun sch'ils meds d'instrucziun – per exempel en matematica – n'èn betg avant maun en ina furma u l'autra en l'idiom.

Ins po duvrar ils meds vegls?

Strusch temp per sa disar a sia nova incumbensa: Cussegljer guvernativ Martin Jäger sto immediat sa metter en ils stadals pertutgant rumantsch ed idioms. MAD

Quai han ins fatg dapi il 2003. Ma insacura na va quai betg pli. Ils pli giuven cudeschs han ovg onns, auters èn pli vegls. Perquai eri cler ch'i vegnia a dar insacura in problem ed uss è quel rut ora.

Mes focus met jau sin l'uffant en scola

En la Televisiun Rumantscha avais Vos ditg ch'in uffant rumantsch da l'emprima u segunda classa vegnia confruntà cun trais linguas da scrittira. Quai vala dentant mo per l'Engiadina'Ota cun la scola bilingua ed era mo sch'ins n'introducescha betg il rumantsch grischun. Taddais Vos pli fitg sin ils magisters ladins che sin quels che dattan rumantsch grischun?

Na, quai è er en Surselva uschia. Inscacura na pon ins betg pli duvrar ils cudeschs vegls. Sch'ins fa ils cudeschs propi mo pli en rumantsch grischun vegni uschè lunsch ch'i dat duas variantas scrittas en las scolas che n'han anc betg introduci il rumantsch grischun. Plinavant dominescha il tudestg en l'entir Grischun. In uffant è adina circondà da la scrittira tudestga, er en vitgs rumantschs.

Nov med da mate en tuts idoms custass 2 milliuns dapli

Ma tudestg han ils uffants en Surselva ed en l'Engiadina Bassa pir davent da la terza classa.

Gea, ma mia tesa da las trais linguas da scrittira na sa basa betg mo sin la scola. Lezza n'è betg il sulet ambient da viver dals uffants.

La mesadad da las vischnancas rumantschas ha introduci il rumantsch grischun ed ils scolars là

n'han en l'avvenir betg problems cun tantas linguas da scrittira. Per l'autra mesadad da las vischnancas prolungais Vos quest problem sche Vos purschais novs meds en ils idioms. È quai Vossa finamira?

Mia finamira è ch'il rumantsch vegnia duvrà e che la proxima generaziun emprendia rumantsch. Nus stuain organisar quai a moda optimala.

E tenor Vos sto quai succeder cun ils idioms?

Quai ha da succeder cun il rumantsch grischun. Ed ils idioms èn er ina realitad.

La Val Müstair, il Surmeir e las vischnancas enturn Glion èn sa decididas per part cun gronda maiortad per rumantsch grischun. «Pro idioms» pretenda che las vischnancas restantas na veglian betg il rumantsch grischun. Constat quai insumma?

La mediaziun stat er averta ad autras regiuns

La democrazia ha lieu en las vischnancas. I dat vischnancas da piunier ch'èn sa decididas per il rumantsch grischun. Ma i dat er ina retscha da vischnancas ch'èn sa decididas da definir l'idiom sco lingua da scola.

Tgenina vischnanca ha decidì che l'idiom saja la lingua da scola?

La regenza ha per exempel lubì avant quindesch dis la nova costituziun communal da Zuoz. En lezza stat scrit che puter saja la lingua da scola. Quai ha la radunanza communal decidì uschia.

La radunanza communal ha dentant pudì votar sulet davart l'entira costituziun e betg mo davart la lingua da scola.

Mes focus met jau sin l'uffant en scola. El sto imprendier tuttas abilitads ch'ins sto savair. Sch'el va a scola en l'intschess rumantsch èsi nossa finamira ch'el haja pli tard plaschair da sia lingua materna e saja losch d'esser in Rumantsch.

Pertge na laschais Vos betg votar las autras vischnancas davart il rumantsch grischun?

Mantegnair la pasch linguistica

L'autonomia da vischnanca lubescha d'introducir il rumantsch grischun en scola u da spetgar. Questa situaziun avain nus da preschent. La regenza ed il chantun n'han nagina pussaivladad giuridica da cumandar da prender ina decisiun.

Pertge ceda la regenza lura pertutgant ils meds d'instrucziun?

Ins na ceda betg. Ins constatescha mo ch'il tren rumantsch grischun è sin via – el è en moviment. Da l'autra vart avain nus vischnancas che na sa movan betg e nus n'avain nagina basa legala per far ch'ellas sa movian.

Tgeninas vischnancas na sa muventan betg?

Tut quellas che n'han betg decidì d'introducir rumantsch grischun.

Quellas n'han gea er anc betg votà.

Ord differents motifs n'han las autoritads communalas betg suttamess al pievel questa dumonda, quai è ina realitad. Sco schef chantunal d'educaziun stoss jau guardar tge che capita en la scola rumantscha. I para sco sch'ins giess en duas direcziuns. La finamira è – ensem cun la Lia Rumantscha – da construir punts per che la scola rumantscha na sa movia betg dapart. Sch'ella croda memia fitg dapart è quai in svilup privlus.

Quest svilup accentuesch'ins uss anc.

Ins allontanescha quellas scolas che han fatg il pass tar il rumantsch grischun da las scolas che survegnan uss tutina meds en l'idiom.

Nus n'avain anc decidì nagut! Nus essan londervi da quintar ora tge ch'i custass da far meds d'instrucziun en ils idioms. Decider sto il cussegl grond. Ed i vegn a custar blier. Igl è gea enconuscent ch'il cussegl grond na lubescha betg uschè tgansch expensas da milliuns. I custass plirs milliuns francs da metter a disposiziun ils meds d'instrucziun sco «Pro idioms» pretenda quai per il mument. Ils Rumantschs ch'enconuschan la situaziun politica en quest chantun san ensasez: La pretensiun da stgaffir puspè ils meds en tut ils idioms n'è politicamain strusch realistica. Ins na fa ozendi gea betg pli cudeschs da scola per trenta u quaranta onns, mabain mida pli savens. Sch'ins faschess en l'avvenir ils meds d'instrucziun grischuns puspè en set linguas sco pli baud chaschunass quai custs uschè massivs ch'ins po dir a moda realistica che quai n'è gnanca pussaivel.

È quai uss ina buna finiziun per quest'intervista?

Na, ina buna finiziun è: Nus stuain mantegnair la pasch linguistica. Entaifer la Rumantschia ston ins puspè far punts, perquai hai jau immediat tschertgà il discurs cun la Lia Rumantscha. Lezza gioga ina rolla impurtanta per tegnair ensem las vischnancas che han introduci il rumantsch grischun e quellas che n'han betg fatg quest pass. Qua na dastgi betg dar ulteriurs foss.

Vegn la regenza a proponer al cussegl grond da puspè metter a disposiziun meds d'instrucziun en ils idioms?

Jau sun lunsch davent da proponer proximamain a la regenza da sutta-metter ina tala proposta al cussegl grond. L'emprim vi jau visitar las classas per vesair co ch'ins instruescha rumantsch. Jau vegn a guardar precis co che la situaziun dals meds d'instrucziun sa preschenta per l'uffant. Quest'emna visit'jau ina scola en ina vischnanca da piunier en il Grischun central. Ensem cun la gliעד dal fatg vegnin nus a tschertgar vias pussaivlas. En il center da nossas ponderaziuns stattan ils basegns d'ina buna scola rumantscha cun meds d'instrucziun adattads.

Decider davart ils meds d'instrucziun sto il cussegl grond

Èsi atgnamain vair ch'il chantun zuppa in studi che l'Universitad da Friburg ha fatg cun las vischnancas da piunier? Pertge na publitgeschan ins betg ils resultats?

L'Universitad da Friburg ha terminà l'onn 2009 in emprim studi qualitativ. La survista grafica da quest studi è accessibla sin www.rumantsch-grischun.ch. L'entir studi cun infurmasziuns davart la situaziun en singulas vischnancas n'avain nus betg pudì publitgar pervi da la protecziun da datas da persunas. Actualmain fa Friburg tests linguistics a bucca ed en scrit. Quai dura fin l'atun 2011. Nus guardain d'avair quest rapport en ina furma che chaschuna nagins conflicts pli cun la protecziun da datas e vegnin suenter a publitgar quests resultats.